

УДК: 378.032: 014.6

Митуля К. А. аспірант (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВИКЛАДАЧ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ОРГАНІЗАТОР НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

***Анотація.** В статті досліджено роль викладача вищого навчального закладу як організатора навчально-виховного процесу. Проаналізовано функції викладача, який забезпечує навчальний процес, авторитет його творчої та активної особистості, як важливої складової сучасного викладача в організації навчально-виховного процесу у вищій школі.*

***Ключові слова:** навчально-виховний процес, компетентність, педагогічна діяльність, вища школа, професійна культура.*

***Аннотация.** В статье определена роль преподавателя высшего учебного заведения как организатора учебно-воспитательного процесса. Анализируются функции преподавателя, осуществляющего учебный процесс, авторитет его творческой и активной личности, как важной составной современной преподавателя в организации учебно-воспитательного процесса в высшей школе.*

***Ключевые слова:** учебно-воспитательный процесс, компетентность, педагогическая деятельность, высшая школа, профессиональная культура.*

***Annotation.** In this article the role of the teacher of a higher educational institution as organizer of teaching and educational process is defined. The functions of a teacher who carry out educational process, authority of his creative and active person, as an important part of the modern teacher in the organization of teaching and educational process at the higher school are analyzed.*

***Keywords:** teaching and educational process, competence, pedagogical activity, higher school, professional culture.*

Система вищої та професійно-технічної освіти вже понад десять років перебуває в стані постійного реформування та розвитку. В ній здійснено ряд заходів, які зумовлені як демократизацією сучасного суспільства, так і необхідністю входження до європейського простору. Сьогодні в Україні впроваджена нова концепція сучасної освіти, яка повною мірою знайшла своє відображення в зміні принципів державної освітньої політики, зміні основ керування та правового регулювання системи освіти, а також зміні напрямків, за якими будується та розвивається освіта. Безперечно, всі ці

зміни знайшли своє відображення в законодавстві, що регулює освітню галузь. Але сьогодні вимагає інтеграції у зворотному напрямку, тобто впровадження різних форм роботи у навчальний процес. Тобто йдеться про майбутніх викладачів ВНЗ та людей, які так чи інакше пов'язують своє життя з освітою.

Професія викладача наближена до мистецтва, адже підготовка до неї потребує від студентів потужної системи знань у галузі художньої культури та різноманітних умінь: забезпечувати моральне та естетичне сприйняття, образно розповідати, мислити, організовувати творчу діяльність. Проте значна частина викладачів недостатньо готові бути організаторами навчально-виховного процесу. Важливо розуміти якими саме функціями та організаторськими компетентностями має володіти викладач для організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Сучасний стан розвитку педагогічної науки характеризується інноваціями, які охоплюють всі аспекти освітньої проблематики реформування процесів, спрямованих на створення умов для формування і розвитку цілісної, творчої особистості. У педагогіці та психології вищої школи досліджується роль викладача у вищому навчальному закладі, його компетентність, здатність до організації навчально-виховного процесу в умовах нової структури і змісту вищої освіти (С. М. Гончаренко, В. С. Заслуженюк). Значення, загальні принципи організації навчального процесу у ВНЗ, напрями професійної діяльності викладача в організації навчально-виховного процесу розкриті в педагогічних працях В. Г. Кремень, А. М. Алексюка, С. М. Гончаренка, І. А. Зязюна, В. П. Краєвського, Т. В. Левченка, А. М. Бойка, Г. Р. Грищенка, К. Н. Кичука, Г. Т. Семенюка. Психологічні засади професійного формування сучасного викладача як організатора розкривають А. В. Барабанщиков, О. В. Бондаревська, М. М. Букач, О. Б. Гармаш, В. М. Гриньова, Т. В. Іванова, Н. О. Комар, С. С. Муцинов, О. П. Рудницька. Особливості професійної та педагогічної освіти вивчаються В. П. Бехом, Г. П. Васяновичем, В. Б. Євтухом, І. А. Зязюном, Н. Г. Ничкало, А. С. Нісімчуком. Дослідження змісту, методів та засобів професійної підготовки всебічно вивчено А. М. Алексюком, В. І. Бондарем, О. О. Горською, А. Й. Капською, М. І. Шкілем, О. Г. Ярошенко. Наукові положення теорії професійного становлення педагога розкрили у своїх працях Г. П. Васянович, П. М. Воловик, О. М. Пехота, М. М. Солдатенко, Л. О. Хомич. Розкриття сутності інтегративного підходу у викладанні педагогічних дисциплін репрезентують Б. Г. Ананьєва, Н. В. Кузьміна та Ю. К. Бабанський.

Грунтовний аналіз наукових та науково-методичних праць вище зазначених авторів дозволяє зробити висновок, що розробка проблематики освіти має значне місце в сучасній педагогічній науці, а вивчення теоретичних та методичних аспектів формування організації навчально-виховного процесу та компетентностей викладачів під час організації

навчально-виховного процесу не набуло достатнього висвітлення. Варто зауважити, що ця проблема є надзвичайно актуальною для сучасної професійної освіти. Підготовка студентів педагогічних факультетів спрямована на оволодіння знаннями з окремих спеціальних дисциплін.

Метою нашої статті є визначення ролі викладача ВНЗ як організатора навчально-виховного процесу. Для цього, передбачається проаналізувати основні функції викладача, які забезпечують навчальний процес, авторитет його творчої і активної особистості, як важливої складової сучасного викладача в організації навчально-виховного процесу у вищій школі.

У житті кожної людини, яка свого часу навчалася у вищому навчальному закладі помітну роль відігравав викладач. Впродовж довгих років викладач ВНЗ стояв найближче до витоків духовного, культурного, морального становлення студентів. Як зазначав К. Д. Ушинський навчально-виховний процес базується на особі педагога, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості в справі навчання і виховання.

Педагогічна діяльність як форма вияву активного ставлення людини до навколишньої дійсності сконцентрована у галузі залучення молодого покоління до накопичення суспільного досвіду в освіті, розвитку вміння логічно мислити, бути активними у всіх сферах, виховувати особистість у всіх напрямках виховання, метою якого є не тільки виховати, але й гармонійно розвинути [1, с. 57].

Процес навчання за своєю сутністю є рухом студента шляхом пізнання від незнання до знання, від неповного до повнішого, ширшого і точного знання. У процесі навчання формуються пізнавальні, практичні вміння і навички, відбувається всебічний розвиток і виховання студентів. Цей процес є формою пізнання об'єктивної дійсності, оволодіння досвідом людства. В процесі навчання педагог передає пізнавальний досвід, допомагаючи опанувати знаряддя праці – трудовий, організовуючи взаємини у процесі діяльності людини – моральний [2, с. 63].

Визначаємо, що педагог – це людина, що скерована в майбутнє, формує у молодих людей активне і відповідальне прагнення оновлення світу, у якому вони живуть. Державна національна програма «Освіта», одним з напрямів реформування освіти визначає підготовку нової генерації вчителів з високим загальним рівнем педагогічної культури, які б втілювали в життя основні принципи перебудови освіти, а саме: гуманізації, демократизації, етнізації, індивідуалізації, диференціації. Ці принципи реалізуються в новому демократичному напрямі – педагогіки співробітництва. В деяких наукових джерелах вона називається педагогікою толерантності або педагогікою добра. В основу педагогіки толерантності покладена нова парадигма виховання, сутність якої полягає у формуванні

виховних суб'єкт – суб'єктивних відносин, взаємодії вихователя і вихованця. Основою виховання має бути діяльність, спілкування і взаємини [1, с. 43].

Метою виховання є самовираження і повна самореалізація студента як суб'єкта виховання, всебічний і гармонійний розвиток особистості. Виховні відносини у вищому навчальному закладі – це спеціально організована під педагогічним керівництвом творча, морально-етична взаємодія суб'єктів виховання, спрямована на досягнення мети виховання, зумовлена всією системою суспільних відносин, загальнолюдських цінностей, відповідає певному стану розвитку суспільства.

Реалізація зазначеної мети передбачає виконання комплексу завдань, відповідно до кожного напрямку виховання, серед яких виокремлюємо: формування почуттів і переконань, вмінь та навичок моральної поведінки, оволодіння загальнолюдськими і національними моральними цінностями; оволодіння знаннями, уміннями і навичками з основ наук, формування наукового світогляду, розвиток інтелектуальних потенціальних можливостей особистості, оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності; формування любові до праці і розуміння її важливості у суспільстві, виховання трудових умінь і навичок, формування культури трудової діяльності і бережливого ставлення до результатів праці, психолого-соціальної підготовки до вибору професії і активної участі у продуктивній праці; створення оптимальних умов для розвитку фізично здорового організму; формувати почуття прекрасного, виховання любові до навколишнього середовища. Методологічне підґрунтя ефективної організації викладачем ВНЗ навчально-виховного процесу ми бачаємо в реалізації складових навчання і виховання.

Як зазначає В. Г. Кремень, «навчання – це не проста передача інформації знань, а складні людські взаємини. Ставлення людини до людини залежать від ставлення людини до буття. Це дозволяє зробити висновок, що від характеру взаємин викладач – студент залежить ставлення молоді до оточуючої дійсності» [3, с. 67]. Зрозуміло, що стосунки з розумним і добрим педагогом – це рятівне коло для студента у перехідний період, період економічної та соціальної нестабільності. Педагогічно доцільні стосунки для яких основними цінностями є: вихованці і їх доля та інтереси; наука, яку він представляє, її методи, відкриття; професія, яку він обрав. Тому майбутнього вчителя слід тепер ретельно готувати до формування суб'єктивної взаємодії з дітьми [4, с. 25].

Отже, ВНЗ покликаний не тільки навчати, виховувати і розвивати, а й формувати особистість педагога. Він має виховувати такого педагога, який би був апостолом правди і науки та уособленням совісті нації, яка потребує культурного вчителя. Під терміном культурний педагог, ми розуміємо, що це не вірець формально-етичної шляхетності, а інтелігентна людина за своєю духовною сутністю із творчим і гуманним

способом світобачення, світосприймання. Підґрунтям культури ми вбачаємо формування особистості викладача.

Ми підтримуємо погляди Ю. К. Бабанського, який обґрунтовує саме поняття «культура», виділяє такі основні її положення: сутність культури-гуманістична, людина творча, яка полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини; головним джерелом культури є діяльність людини; культура включає в себе способи і результати діяльності людини; культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та діяльність людини, оскільки людина є її носієм; культура – специфічно людський спосіб буття, котрий визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою. Отже, людина культури – це гуманна, незалежна особистість, здатна до самовизначення у світі культури [5, с. 40-41].

Професійна культура розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі духовної культури особистості. Виділення педагогічної культури, однією з найважливіших складових суспільства, зумовлене специфікою педагогічної діяльності викладача спрямованої на формування особистості, здатної в майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства. Викладач лише тоді здатний насправді виховувати і навчати, поки сам працює над своїм власним вихованням і освітою та займається самовдосконаленням.

Як зазначає Т. В. Левченко, спілкування займає особливе місце в роботі викладача, оскільки він має комунікативну професію. Ми погоджуємося з тим, що професійно-педагогічне спілкування – це система прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організація діяльності і стимулювання діяльності вихованців, організація і корекція взаємин у колективі вихованців, співпереживання, створення умов для самоствердження особистості вихованця.

Педагогічно грамотне спілкування знімає у вихованців негативну емоційну напругу, страх, невпевненість, викликає радість бажання, спільної діяльності. Оптимальне педагогічне спілкування – це спілкування, яке створює кращі умови для розвитку мотивації студента, творчого характеру діяльності, забезпечує сприятливий психологічний клімат, попереджає створення психологічних бар'єрів, дозволяє максимально використовувати особистісні та професійні якості викладача [2, с. 60].

Професійна діяльність полягає: у сукупності певних фізичних та інтелектуальних сил і здібностей педагога, завдяки яким він успішно здійснює доцільну діяльність щодо виховання і навчання студента, найважливішими є організаторські здібності; у своєрідності об'єкта

педагогічної праці, який одночасно стає суб'єктом цієї діяльності. Активність студентів як суб'єктів педагогічної праці багато в чому визначається рівнем їх організаційних знань та вмінь; у своєрідності засобів праці викладача, значна частина яких – духовні; у специфіці взаємозв'язку між трьома підсистемами, сукупність інтелектуальних і фізичних сил педагога, сукупність певних даних об'єкта праці і сукупність засобів та структури діяльності. Таким чином, праця викладача вищого навчального закладу - це висококваліфікована розумова праця щодо підготовки й виховання кадрів спеціалістів вищої кваліфікації з усіх галузей народного господарства, інтелектуальної еліти суспільства, української інтелігенції. В ній органічно поєднані знання, ерудиція педагога, висока культура та інтелектуальна, моральна зрілість, усвідомлення обов'язку і почуття відповідальності [6, с. 53].

Ми погоджуємося з поглядами Н. В. Кузьміна, який зазначав, що ВНЗ покликаний давати не тільки знання, але й формувати особистість педагога, виховувати такого педагога, який би був уособленням совісті нації, яка потребує взірця - культурного вчителя. Адже він взірєць формально-етичної шляхетності, а інтелігентна людина за своєю найвищою духовною сутністю із творчим і гуманним способом світобачення, світосприймання. Саме культура є підґрунтям формування особистості викладача. Тільки у культурному середовищі можуть формуватися спеціалісти, здатні вільно і широко мислити, створювати індивідуальні цінності, яких завжди потребує суспільство [7, с. 39].

Встановлено, що діяльність педагога, першою чергою, пов'язана з людським чинником і передбачає наявність комунікативно-стимулюючого компонента. Для його ефективної реалізації викладач-вихователь повинен мати такі особистісні якості: бути людиною доброю, ввічливою, компетентною в своїй діяльності та позитивно відноситись до кожного студента, вміти епатувати студентам, бути оптимістом, бути творчою людиною, бути всебічно розвинутою особистістю. [3, с. 107].

Перед викладачем лежить нелегке завдання розвивати любов і повагу до рідної мови, формування умінь і навички правильного мовлення студентів і найкращим способом у досягненні цього завдання є власний приклад. Саме поняття педагогічна техніка містить дві групи складових. Перша група пов'язана з умінням педагога керувати своєю поведінкою – технікою володіння своїм організмом, друга – з умінням впливати на особистість і колектив: техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням. Складові першої та другої груп педагогічної техніки допомагають відобразити власну особистість викладача, рівень його педагогічної культури. Для успішної взаємодії студента слід адекватно оцінювати свою особистість. Особливої уваги вимагає умінь

керувати емоційним станом. Педагогічно доцільні стосунки ґрунтуються на взаємній повазі педагога і студента [5, с. 37-38].

Слід також звернути увагу і на педагогічні функції педагога, вони є приписанням педагогові напрямів застосування професійних знань і вмінь. Звичайно, головним напрямом застосування педагогічних зусиль є навчання, освіта, виховання, розвиток і формування студентів. Відповідно, основною функцією педагога є управління процесами навчання, розвитку і формування особистості студента.

Функції викладача ВНЗ зумовлюються потребами розвитку соціально-економічного суспільства й особливостями загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей. Ми підтримуємо погляди А. І. Кузьмінського, що загалом варто акцентувати увагу на функціях викладача. Однією з основних є організаторська, яка полягає в необхідності організації студентського колективу, цілеспрямованого керівництва різними видами особистості та суспільної діяльності безпосередньо в навчальних закладах та поза їх межами. Також вона полягає в умінні залучати студентів до різних видів виховної діяльності: пізнавальної, що збагачує уявлення студентів про навколишню дійсність; суспільно-корисної, спрямованої на загальну користь і благо; ціннісно-орієнтаційної, яка розкриває студентам духовні та матеріальні цінності й орієнтує на них їх поведінку; художньо-творчої, що дає студентам можливість реалізувати індивідуальні творчі задатки та здібності; вільного спілкування, організації дозвілля студентів, що взаємозбагачує їх.

Найскладнішою в діяльності викладача є виховна функція, яка передбачає здійснювати цілеспрямований вплив на особистість з метою створення оптимальних умов її всебічного гармонійного розвитку, акумулювання в особі викладача ВНЗ загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей і передавання їх нащадкам. Ця функція пов'язана з вихованням людини в широкому значенні. Вона займає провідне місце в складному процесі формування особистості і тісно пов'язана з оберігаючою функцією викладача. Ця функція полягає в тому, що викладач має бути хранителем загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей, оберігати їх від руйнівних впливів деструктивних сил, правильно, розумно будувати гуманістичну систему виховання.

Інформаційна функція передбачає поширення педагогічних знань серед батьків, працівників соціальної і виробничої сфер. Питаннями виховання мають займатися по суті усі дорослі громадяни. Та всі вони відчують певні труднощі у такій неспецифічній для них діяльності через брак спеціальних знань з психології та педагогіки. Тому викладачі, маючи професійну підготовку з педагогіки та психології, і повинні займатися поширенням педагогічних знань серед батьків студентів.

Навчальна функція виявляється в організації студентів з метою оволодіння знаннями, вміннями і навичками з основ наук, забезпеченні умов для інтелектуального розвитку студентів, озброєння їх методами самостійної пізнавальної діяльності. Викладач вищого навчального закладу має виступати не інформатором, а організатором навчально-виховного процесу [8, с. 34].

Професія викладача вимагає від нього володіти не тільки різними функціями, але й якостями. Основна якість, якою має оволодіти педагог – це педагогічна майстерність, яка розуміється як найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що за відведений час педагог досягає оптимальних наслідків. Ця модель за Н. В. Кузьміною містить п'ять структурних елементів: суб'єкт педагогічного впливу, об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації. Ці компоненти складають систему, бо ні один з них не може бути замінений іншим або їх сукупністю. Вони знаходяться у прямій та зворотній взаємозалежності [7, с. 26-27].

Отже, праця викладача являє собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання і розвитку студентів. Вона є двобічною - спеціальною та соціально-виховною, найважливішими передумовами ефективності педагогічної праці. Обидві вказані передумови потрібно розглядати у органічній єдності. Спеціальна характеристика викладацької діяльності відображає зв'язок із суспільним розподілом праці.

Соціально-виховний аспект викладацької праці пов'язаний з ідеологічними принципами суспільства. Професійна діяльність має свою специфіку, яка полягає, головним чином, у наступному: професіоналізм спілкування - це готовність і уміння використовувати системні знання у взаємодії зі студентами. Йдеться про те, що виховують студентів не тільки знання, але й сама особистість викладача. Викладач повинен розуміти, що ефективність спільної діяльності педагога і студента в будь-яких формах залежить від взаєморозуміння між ними. Зрозуміти внутрішній світ іншої людини, – як зауважує Кулюткін Ю. М., – це значить зуміти поставити себе на місце іншої людини і бачити оточення немовби очима іншого.

Праця викладача обов'язково передбачає організаційно-методичну роботу. Органічною частиною викладацької діяльності є робота щодо виховання студентів. Вона вміщує такі види робіт: контроль за самостійною роботою студентів щодо вивчення першоджерел, перевірку конспектів, колоквиуми, співбесіди, роботу куратора, керівника клубів, виховну роботу в гуртожитках, проведення вечорів, екскурсій тощо. Обов'язковим елементом у роботі викладача вузу є науково-дослідна робота – це органічний компонент навчально-виховного процесу, фактор, що визначає ефективність праці викладача. Одночасно посилюється вплив вузівської науки і на процес підготовки спеціалістів, його зміст і характер, оскільки розвиток

науково-дослідної роботи спрямований на вдосконалення навчально-виховного процесу та залучення студентів до дослідницької діяльності, що сприяє залученню талановитої молоді у науку. Дослідницька робота розкриває якості теоретичного мислення і системи умінь: уміння спостерігати явища і збирати факти, проникати в сутність процесу, що вивчається, будувати наукові гіпотези; проводити експерименти, робити висновки і узагальнення, встановлювати міжпредметні зв'язки; здійснювати системно-комплексний підхід до проблем досліджень. Захопленість науковою ідеєю в обраній галузі завжди приваблює студентів, викликає бажання брати участь у наукових дослідженнях [6, с. 15-16].

Процес навчання за своєю сутністю є рухом студента шляхом пізнання від незнання до знання, від неповного до повнішого, ширшого і точнішого знання. У процесі навчання формуються пізнавальні, практичні вміння і навички, відбувається розвиток і виховання студентів. Формою пізнання об'єктивної дійсності, оволодіння досвідом людства, взаємодією викладача та студента є процес навчання. Він охоплює всі компоненти навчання: викладача, форми, методи і засоби навчання, які він використовує; студента, який працює під керівництвом викладача у ВНЗ та самостійно вдома; забезпечення навчального процесу наочністю й технічними засобами. Він є активною взаємодією між викладачем і студентом, яка складається з двох взаємопов'язаних процесів – викладання й учіння. Результативність його залежить як від компетентності та старань викладача, так і від зусиль студента щодо засвоєння знань, від ефективності учіння, яке є цілеспрямованим процесом засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями і навичками.

Основними функціями організації навчально-виховного процесу є освітня, розвиваюча і виховна. Освітня – передбачає засвоєння студентами системи наукових знань, формування вмінь і навичок. Сформульовані вони у поняттях, судженнях, умовиводах, теоремах, концепціях, теоріях. Розвиваюча – виявляється у розвитку мислення студентів, формуванні волі, емоційно-почуттєвої сфери, навчальних інтересів, мотивів і здібностей. Виховна функція спрямована на формування наукового світогляду студентів шляхом засвоєння системи наукових знань про природу, суспільство і людину, виховання моральних, трудових, естетичних і фізичних якостей особистості. Ефективність процесу навчання і виховання залежить від психологічної підготовленості студента до навчально-пізнавальної діяльності. Всебічний розвиток та виховання, яке здійснює викладач у вищій школі, передбачає формування у студентів певних якостей відповідно до вимог виховання: морального, розумового, правового, фізичного, трудового й естетичного виховання. А під гармонійністю розуміють, узгодження, поєднання цих якостей, їх взаємодоповнення і взаємозбагачення в гармонійному, духовному і фізичному розвитку студента.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що праця викладача ВНЗ являє собою свідому, доцільну діяльність щодо навчально-виховного процесу і розвитку студентів. Вона є висококваліфікованою щодо їхньої підготовки у всіх сферах. В ній органічно поєднані знання, ерудиція і мистецтво, висока та інтелектуальна культура, мораль на зрілість, усвідомлення обов'язку і почуття.

Органічною частиною викладацької діяльності є навчально-виховний процес у роботі зі студентами. Він є найважливішою сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти у навчанні і вихованні. Він є складним і багатогранним процесом формування особистості студента, створення оптимальних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку, передбачає формування у студентів певних якостей відповідно до вимог суспільства. Сутність організації навчально-виховного процесу викладачем у системі формування підростаючого покоління, відображається у системі різних функцій, а саме: організаторській, освітній, виховній, розвивальній, інформаційній, оберігаючій.

Викладач ВНЗ є організатором навчально-виховного процесу, проводить всебічно гармонійний розвиток особистості студента та вирішує завдання виховання студентів відповідно до потреб суспільного розвитку, яке можливе лише шляхом організації навчально-виховного процесу викладачем у вищій школі. Лише методично правильна організація цього процесу може принести позитивні результати.

3. Дубінка М. М. Роль викладача ВНЗ у становленні особистості студента / М. М. Дубінка // Імідж сучасного педагога. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2006. – № 1 (60). – Лютий місяць. – С. 42-45. **8.** Щербан Т. Д. Професійне становлення викладача вищого навчального закладу / Т. Д. Щербан, С. Д. Максименко, П. Р. Захаренко. – Ужгород: видавництво «Закарпаття», 1998. – 106 с. **4.** Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / А. І. Кузьмінський. – К.: «Знання», 2005. – 486 с. **1.** Андрущенко В. П. Педагогіка вищої школи / [В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук та ін.]; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 256 с. **6.** Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот. – К.: Кондор, 2011. – С. 401–427. **7.** Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Посібник / М. М. Фіцула. – К.: «Академвидав», 2006. – 352 с. **5.** Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник (для студ. вищих навч. закл.) / В. Л. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 352 с. **2.** Болотін Ю. П. Лекції з педагогіки вищої школи / Ю. П. Болотін, М. М. Окса – Мелітополь, 1996. – 254 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Лісова С. В.